

szövegek egy csoportja ezért olvashatatlan, lévén, hogy értelmén túli tudatállapotokat rögzít — noha nemritkán asszociációkat is indító nyelvi leleménnyel.” (*Üzenet*, 1980, 7—8.) Semmivel sem kevésbé figyelemre-méltó azonban az az ugyanitt található másik megállapítás sem, miszerint: „Brasnyó prózája nemritkán hol elégia, hol pedig szitkozódó boszszankodás tudat és test diszharmonijában, az ésszel irányított élet alantassága miatt a szavak és a cselekvés aránytalansága fölött.” Ebben az utóbbi idézetben ugyanis az „ésszel irányított élet alantassága” megfogalmazáson kell fennakadnunk mindenekeelőtt. Annak kapcsán, hogy azt az életet, ami Brasnyó könyvéből feltárul előttünk, mindenképpen alantasságnak kell éreznünk ugyan, aligha tekinthetjük azonban „ésszel irányítottnak”. Ellenkezőleg, úgy tetszik, inkább az ész meglétét hiányolhatjuk, bármennyire nem tévesztjük is szem elől, hogy azok a történelmi kataklizmák, melyek egyikének, még hozzá a legnagyobbnak, előszelét mindvégig ott érezzük a könyvben, gyakran támasztanak kételyeket az ész használhatóságával szemben. E kétely egyik jellegzetes művészeti vetülete éppen a szürrealizmus, s általában is a világ mitikus módon történő szemléletéhez való visszatérés(!), ez a bizonyos értelemben regresszív lépés, amely jobbára a kódös ábrázolásmódban jut kifejezésre. Nemegyszer pedig az ún. automatikus írásmódban, vagy inkább az ilyen írásmód látszatának keltésében, annak „megjátzásában”, amiben, rejtett módon, az észnek is van némi szerepe.

Mint ahogy volt szerepe a *Família* megszületésében is, amely éppen ezért tekinthető, sajnos csak mikrokozmoszának vonatkozásában, olyan roppant intellektuális teljesítménynek, melynek visszhangja nem áll arányban a beléje fektetett energiával. Függetlenül attól, hogy Brasnyó István könyvét prózánk egyik kiemelkedő darabjaként üdvözölhetjük.

VARGA Zoltán

EGY „TÖRTÉNELMI ÁLOM” REGÉNYE

Brasnyó István: *Família*, Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1979

A mai regényirodalom alkotásaival kapcsolatosan leggyakrabban a műfaj problémájával kell elsősorban foglalkozni, minthogy értelmezésük csak ebből a kiindulópontból lehet releváns. Az utóbbi évek néhány jó regénye egyben műfajának teljesen egyedi, sajátos meghatározását is megadta. Brasnyó István *Famíliája* is ezek közé tartozik.

Első pillantásra a *Família* legszembeötlőbb vonása, hogy egyáltalán nincs összefüggő felszíni cselekményrétege. Hetven hosszabb-rövidebb fe-

jezetből áll, ez azonban nem jelent ugyanennyi cselekményszálat is. Az egyes szereplők és cselekményszálak szabálytalanul többször is felbukkannak, de végül is befejezetlenek maradnak, mintegy „nyitva hagyják az időt”. Tablószerű összefüggés lenne tehát közöttük a szó köznyelvi értelmében? Valóban, ha az egyes történetzilánkok között nem teljesedne ki lényegi összefüggés, akkor ilyen, köznyelvi értelemben vett tablóról beszélhetnénk a *Família* esetében. Ez azonban laza, novellisztikus összefüggést feltételezne, Brasnyó regénye viszont szigorúan kötött felépítésű mű. Összefüggő cselekményréteggel nem rendelkezvén, e szigorú kötöttséget tisztán a hangvétellel és a nyelvi stílussal éri el. Ez tekinthető egyben a regény fő rendezőelvének is. Az egész regény egymással inkongruens értékviszonyba állított tartalmak között ide-oda villanó közlésekből tevődik össze. A költői és az ironikus két markánsan különböző nézőpontját ütközteti Brasnyó a regény első mondatától az utolsóig, páratlanul gazdag nyelvi erővel és írói indulattal. Ha példaként bármelyik mondatát megvizsgálnánk, hogy tagmondatonként vagy olykor még kisebb egységenként is hány érzelmi és gondolati síkváltásra kényszeríti olvasóját, akkor rögtön szemünkbe tűnne, hogy Brasnyó a költészet és a próza műfaji határait rombolta le sajátos módon, kivételes költői intenzitást adva a prózának, méghozzá úgy, hogy egyben sikerült megoldania a modern regényben minduntalan felmerülő, minduntalan vitatott tér és idő, személyiség és cselekmény ábrázolásának problematikáját.

A *Família* minden mondata hosszú, vagy pontosabban lényegileg az egész regény egyetlen hatalmas mondat, amelyben a látszólagos lezárást jelentő pontok csak lélegzetnyi szünetek, lendületvételek az újabb, megdöbbentő váltások ugródeszkáján. A gondolati és érzelmi síkok közötti sűrű ide-oda villanásokkal kapcsolatban a költői és az ironikus nézőpont váltakozását emeltük ki. Mintegy útmutatóul, a regény műélvezetébe való bevezetésként, frappáns példaként idézzük a regény zárómondatát: „Így lassan elbandukol az idő, elérkezik a kései ebéd órája — egy adag spárga, két gyufaskatulyányi főtt száraz marhahús, egy pohár tej —, fizetni nem kell, egy villamos, ni csak, üresen érkezik be a végállomásra, megállt hát az élet, csupán a tisztizenekar játssza a himnuszt harsogva, bögve, tombolva a pavilonban, lenn a Dunán, de ők is hamarosan csomagolnak, mert véget ér egy történelmi álmom, és csak ügyeletes gyógyszerész marad majd nyitva a közeli utcasarkon, akár egy hűvös és megnyugtató menedékhely, ahová a csendőrtisztek mindenkor befordulhatnak udvarolni egy sort a patikusnőnek, és honnan sejthetnék, hogy a szép, elkápráztató fehérségű tégelyekben fegyvertöltények vannak felhalmozva, hogy a puskaforrasztó legalább annyira ismerős anyag, mint az aqua redestillata, vagy hogy a fiókokban önműködő fegyverek áznak alkatrészeikre szedve a jótékony olajban: itt

minden készen áll már arra, hogy a világ önmaga másik oldalára álljon, és a patikusnó tíz darab végbélkúp helyett tíz darab pisztolygolyót csomagol a patikába szalasztott öregembereknek.”

Számtalan emberi mentalitást, beszéd- vagy írásmódjában, gondolkodásmódjában megidéző s egymással ütköztetett fragmentumokból áll össze a *Família*. Ilyen értelemben mondhatjuk azt, hogy mindaz, ami a regényben történik, stilisztikailag nyer ábrázolást. S épp ebből a nyelvi megérezékítettségből s az ironikus elmetszésekből következik, hogy az alakok túlmutatnak önmagukon, nem egyediségükben differenciálódnak, hanem mentalitásuk, társadalmi és történelmi hovatartozásuk szerint. Ennek köszönhető, hogy a *Família* túljut azon, amire a mai regények többsége is épül, tudniillik azon, hogy néhány, az adott korra jellemző szereplő korra jellemző, de egyéni s részben egyedi konfliktusán keresztül ábrázoljon egy világot. Azzal, hogy Brasnyó nyelvi stílusában ragad meg egy világot — megőrizve meghaladva — jut túl az egyedien, az egyszerűen, hisz a nyelv nem csak egyéni, a szóhasználat, beszéd- és gondolkodásstílus, végső soron egy egész kor s egész társadalmi réteg meghatározó karakterisztikuma. Rendkívüli stilisztikai gazdagságának köszönhetően számtalan névtelen, csak stílusában megtestesülő szereplő bukkan fel a regényben: egy-egy társadalmi réteg sok-sok névtelen alakja, akik igazán azt hitelesítik, hogy egy egész korszak megannyi figurája „történelmi álmát” álmodja a regényben. Mindebből ered az is, hogy Brasnyónak sikerült felszámolnia a mindentudó író pozícióját. Mindig valaki más beszél belőle, az, akit beszéd-, gondolkodás- és élményanyaga szerint megformált. Ezért szakíthatja meg bármikor bármelyik kibontakozó történet fonalát. Pontosabban: ezért marad érvényes megszákítottan is az, ami történik, minthogy nem magán a történésen, hanem megidézett átélésén, egy-egy szubjektív feldolgozásán van a hangsúly. Sőt, ezért ölthet testet szemünkben egy-egy figura még akkor is, ha az író pusztán ő- vagy őkként határozza meg, minden közelebbit elhallgatva róla vagy róluk.

Nem derül ki évszamszerű pontossággal (s ez teljesen ellentmondana a regény írásmódjának), hogy mikori víziója ez egy társadalomnak önmagáról, annak a társadalomnak, amely akár egy nagy familia éli a maga világát, de a pusztá történelmi adatok helyett igazi regényszerű hitelességgel bontakozik ki előttünk a harmincas évek Vajdasága, pontosabban ezek az évek képezik időbeli súlypontját, de nyúlnak vissza történetnszálak a századfordulóig, más szálak viszont már a második világháború zajlására utalnak. Nem kötődnek a regény történetei egyetlen színtérhez sem, s ez megint csak a megírás módszeréből következik természetesen. Vannak dokumentumszerű pontossággal felidézett részletek is egy-egy városról (pl. Újvidék, Szabadka), de a „város” nem

egyetlenegy város, s nemcsak városon, hanem falun is játszódnak történetstilánkok. Ugyancsak az elmondottakból következik, hogy szerintünk nincs a regénynek egyetlen, az egészet egybefogó fő motívuma se. A nyúl motívuma például, mint a tenyészszerű lét, szapora párzás, oktalan szaporodás, félszegség szinonimája, többször felbukkan ugyan, de leszűkítené a regény oly sokféle gazdagságát, ha fő motívumként értelmeznénk. Oszthatatlanul több szólamú regény a *Família* tartalmilag és stilisztikailag egyaránt, amelyet a költői indulat és az epikus irónia szüntelen vibrálása forrósít át. Ez az intenzitás teszi időszerűvé és értékessé is. Mert a *Família*, mint annyi más mai regény, egy letűnt kor világát idézi meg (hiányzó), történelmi tudatunkat alapozza a maga esz-közeivel, s ebben a funkciójában is kivételesen jelentős munka.

JUHÁSZ Erzsébet

AMI A HALLGATÁST MEGELŐZTE

Varga Zoltán: *Tücsök a hangyabolyban*, Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1980

A parabola Varga Zoltán kedvelt írói közlésformája. Ezt azzal is bizonyítani lehet, hogy 13 parabolát tartalmazó legújabb kötetének novellái közül az első még 1968-ban készült, az utolsó pedig 1978-ban. Tehát tíz éven át folyamatosan írta paraboláit, nyilván azért, mert ezt a formát tartotta legalkalmasabbnak mondanivalója közlésére. Az írássok java része a hetvenes évek derekán született és jelent is meg. Szerepük Varga Zoltán művészetében igen fontos.

Ez ideig is közölt parabolákat. Az 1971-ben megjelent *Eláll az eső* című novellakötetének harmadik ciklusa is ilyen típusú írásokat tartalmaz. Néhányban a társadalmi közeg kevésbé definiált vagy erősen elmosódott, de kettőben nagyon is konkrét: a Diogenészről, illetve a Nátánról szóló írásokban. Ezekben alakította ki közismert történelmi-parabelikus műfaját és nyomban rendkívül magas színvonalon. Főként a Nátánban. Már akkor kiderült azonban, hogy a moralizáló parabola csak akkor lehet hatásos és egyértelmű, ha konkrét társadalmi háttere van. A Diogenész—Nátán vonal logikus folytatása a *Hallgatás* című kötet elbeszéléssorozata. Ezekben, de főként a címadó írásban, Varga Zoltán a modern európai irodalom nyelvén és szintjén szólalt meg.

Ennek alapján állíthatjuk, hogy a hetvenes években Varga Zoltán egészében a parabolaforma vonzáskörében alkotott. Ez sem véletlen, hiszen Varga Zoltán moralizáló író, akit elsősorban az erkölcsi problémák érdekelnek, a válságesegek, az emberi magatartásformák megnyilatkozássai a kritikus pillanatokban, a társadalom és az egyén viszonylatai.